

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SO'Z BOYLIGINI RIVOJLANTIRISHDA BADIY ASARLARDAN INNOVATSION FOYDALANISHNING AHAMIYATI.

*Peshko' tuman 21 – umumiy o'rta ta'lim maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Yarashova Gulchiroy Rahmonovna,
Peshko' tuman 21 – umumiy o'rta ta'lim maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Yarashova Barchinoy Rahmonovna.
Vobkent tuman 16 – umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Jalilova Firuza Jalolovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishda badiiy asarlardan foydalanishning o'rni va nechog'lik ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy asar, hikoya, texnologiya, estetik tahlil, o'quvchi, tasvir obyekti, o'quv didaktik tahlil.

Аннотация: В данной статье выделены роль и значение чтения по качественным произведениям в расширении словарного запаса учащихся средней школы.

Ключевые слова: художественное произведение, рассказ, технология, эстетический анализ, читатель, объект изображения, учебно-дидактический анализ.

Abstract: This article highlights the role and importance of learning from high-quality works in the acquisition of vocabulary of secondary school students.

Key words: Artwork, story, technology, aesthetic analysis, reader, image object, educational didactic analysis.

O'zbek qissa va hikoyalarining mohiyat va mazmunidan kelib chiqib, obrazlar va badiiy qahramonlar tizimini boshlang'ich sinf o'quvchilarida obrazli va didaktik tarzda tahlil qilish, zamonaviy ta'lim tizimini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil qilish konsepsiyasini ishlab chiqish bugungi kunning asosiy vazifasidir. Badiiy asarlarga lingvistik hodisalar (dialektalizm, makoronizm, paralingvistizm, okkozionalizm) ning ta'siri, xalq kulgusi, askiya, latifa, loflarning badiiy adabiyotga ta'siri, qadimgi og'zaki dramalar hisoblangan komediya va tragediyalarning ta'sirini o'rganish bugungi kun yosh olimlarning asosiy vazifasi bo'lib kelmoqda. Komiklik va fojiviylilik estetik kategoriyalari o'zaro zid bo'lsa-da, badiiy ijodda o'zaro aloqadorlikda, uyg'unlikda ifodalanishi mumkin. Faqat dramatik asrlarda emas, balki nasriy asarlarda ham bu hodisa yorqin namoyon bo'ladi. Maqoladan maqsad hozirgi o'zbek nasri, xususan, qissalarda komiklik va fojiviylilik mushtarakligi muallif estetik

ideali, badiiy g'oya va xarakterlar bilan bog'liq badiiylik ko'rsatkichi bo'lishi mumkinligini Oybek, Mirkarim Osim, Xudoyberdi To'xtaboyev kabilar tadqiq etishdan iborat. Buni amalga oshirishda komiklik va fojaviylik estetik kategoriyalarning umumiy va xususiy jihatlari, o'zaro ta'sir va aloqalarini o'rganish, komiklik va fojaviylik uyg'unligi badiiylik talablaridan biri ekanligini isbotlash va ta'lim tizimiga nutqiy salohiyatni rivojlantirish konsepsiyasini joriy qilish, "Mustafo", "To'maris" qissalarida komiklik va fojaviylik uyg'unligi bosh qahramon xarakteri bilan bog'liqligini yoritish, komik pafosning tragizm bilan almashinuvini tekshirish kabi masalalar asosiy vazifalmizdir.

Badiiy asarlardan estetik tahlilga tayanib ma'naviy saboq berish, yoshlarni ma'naviy barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ham jisman, ham ruhan tetik, baquvvat, komil shaxslarni shakllantirish, ularning nutqiy pazitsiyalarini taraqqiy qildirish o'qituvchi va adabiy ta'limning birinchi vazifalaridan biridir.

O'qituvchi adabiy talqin usulidan foydalanib o'quvchilarni asar mazmunini to'la va chuqur tushunishlari uchun yo'nalish berishi maqsadga muvofiqdir. Shundan keyingina o'quvchilar diqqati yozuvchi uslubining aniq ifodasi – asarning badiiy tiliga qaratiladi.

Tasvir ob'ektiga nisbatan muallif munosabatining noaniqligi natijasida ba'zi asarlar qandaydir mavhumlik tumani ichida qoladi, muallifning estetik konsepsiyasi ham shu tuman ichida ko'rinmay ketadi aniq va ravshandir.

Chinakam o'qituvchi hayotiy hodisalarni, tarixiy shaxslar obrazini shunchaki tasvirlash yo'lidan bormaydi, balki shaxsning murakkab insoniy qiyofasini yaratish orqali shaxs xarakterining ziddiyatli jihatlarni badiiy tadqiq etadi. Shu ziddiyatlar asosini, mohiyatini ochib beradi. Shaxsning o'z e'tiqodi uchun, maqsadi uchun olib borgan kurashi timsolida u yashagan davr ziddiyatlarini, davrning ijtimoiy-sinfiy qarama-qarshiliklarini, shart-sharoitlarini ko'radi va ularni inson taqdiri misolida haqqoniy va ta'sirchan tasvirlashga intilib harakat qiladi. Tasvir ob'ektiga nisbatan, aniq, konkret va to'g'ri munosabatda turib ijod etgan adib asarining g'oyaviy salmog'i ham, badiiy tasvirchanligi ham yorqin ko'zga tashlanishi, aniq his etiladi.

O'quv - didaktik tahlil pedagogik jarayonda o'quvchilar bilan birgalikda badiiy asarni o'rganish, tahlillash, tadqiq qilish, uning bag'riga yashiringan ma'rifiy - ma'naviy, estetik mo'jizaviy qudratini idrok etish, shuningdek, badiiy asarlarning muloqot - kommunikativ, baholash - aksiologik, tarbiyaviy - axloqiy, zavqlantirish - gedonistik, bilish - gneseologik kabi vazifalaridan quvvatlanish imkoniga ega bo'lish tushuniladi. Manbalarda didaktik tahlilga ta'rif "O'rganilayotgan badiiy asardagi tasvirning hozirgi hayotiy va badiiy mantig'i hamda estetik o'ziga xosligini anglash orqali o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan va jamoa shaklida amalga oshiriladigan estetik -

pedagogik faoliyatdir tarzida berilmoqda. Afsuski , adabiyot muallimlarimizning aksariyatida badiiy asarlarning o'quv - tahliliga yondashuv hamon eskiligicha , tahlil tamoyillariga nomuvofiqligicha qolib kelmoqda. Unga ko'ra adabiyot o'qituvchisi o'quvchilarni ba diiy asardan berilgan parcha bilan tanishtiradi , o'quvchi badiiy matnni o'qiydi , lirik asarlari hajmiga qarab yod oladi yoki o'qib qo'ya qoladi . Tahlil jarayonida esa , asar dan olingan taassurotlar aytib beriladi , asar voqealari bir chetdan bayon qilinadi , asar sujeti qayta hikoya qilinadi , she'riy asarning yod olingan qismi aytib beriladi . O'qituvchi o'quvchining bayonchilik uquvini , she'riy asarni yod olganligi yoki asar haqida bildirgan umumiy fikrlarini bilim , adabiy idrok , badiiy tahlil sifatida qabul qiladi , baholaydi . Tahlil jarayonining bunday tashkil etilishi o'quvchilarga yod bo'lib ketganligi uchun ular asar bag'ridan yangi kashfiyotlar qilishga , badiiy topilmalarni izlab topishga hamda o'z " evrika " lari bilan zavqlanishga; mustaqil tadqiqiy ishlarni olib borishga kirishmay qo'ya qolishmoqda. Ular uchun asarda aks etgan voqealar dan xabardorlik , sujetni birma - bir aytib berish bilim hamda a'lo baho olishning zaruriy sharti hisoblanadi . Xo'sh , bugungi kun o'quvchisini qanday qilib badiiy asarlarni o'qish , uni idrok etishga jalb etish mumkin ? Qanday pedagogik tadbirlar qo'llansa , adabiy ta'limdan ko'zlangan maqsadlar to'la bo'y ko'rsatadi? O'quv - didaktik tahlilni ilmiy - filologik tahlilga yaqinlashtirish , uning tahliliy ko'lamini kengaytirish , o'quvchilar da tadqiqotchilik faoliyati , mustaqil fikr yuritish iqtidorini qanday qilib yanada shakllantirish mumkin? Psixologiya ilmida bolalarda qiziqish xususiyati shaxsiy ehtiyojlar , yangiliklar , biror faoliyatni amalga oshirishga to'sqinlik omil lari tufayli ortishi ta'kidlanadi. Dars jarayoniga olib kiriladigan pedagogik yangilik o'quvchining o'zlashtirish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi , uni faollikka undaydi , bilim olishga bo'lgan qiziqishini orttiradi . Demak , o'qituvchida kreativlik , novatorlik , kasbiy kompetentlik qanchalik yuqori bo'lsa , ta'lim sifati shunchalik yuksalib boraveradi . Badiiy asarning o'quv - didaktik tahliliga analitik yondashuv adabiy ta'limni modernizatsiyalashning muhim omillaridan biridir.

Badiiy ijodning yana bir muhim unsuri — tasavvur. San'atkorning ijodiy tasavvuri xotirada mavjud fakt va taassurotlardan keraklilarini(ijodiy niyat bilan bog'liq ravishda) uyg'otib, ularni «jonlantirish», muayyan tartibga solingan manzara holida "ko'rish" imkonini beriladi. Ya'ni, ijodiy tasavvur tanlab olingan hayot materialini (dispozitsiyani) badiiy asarga (kompozitsiyaga) aylantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Zero, material har qancha boy bo'lganida ham, undagi bir-biriga bog'lanmagan faktlarini uzviy aloqador etish, bir butunga birlashtirish uchun ijodiy tasavvur quvvati benihoya muhim hisoblanadi. [Chunki materialni](#), hayotdan olingan faktlarni jonlantirish badiiy to'qimani taqozo etadi, badiiy to'qimaning darajasi esa san'atkorning ijodiy tasavvur imkoniga bevosita

bog`liqdir. Shu boisdan o`quvchiga ham har tomonlama ijod baxsh etadigan tomonini ko`rsata bilish kerakdir. Bas, badiiy asarning hayotdan olingan nusxa emas, chinakam ijod (yaratish) mahsuli bo`lishini ta'min etadigan unsur ijodiy tasavvurdir. Ijodiy tasavvur hayotda ko`pchilik nazarga ilmagan oddiygina narsani ham kishini larzaga soluvchi badiiyat hodisasiga aylantirishga qodir. Masalan, Gogolning ijodiy tasavvur quvvati oddiygina bir latifani «Shinel»dek mashhur qissaga aylantiradi. Yoki, O.Sharafiddinovning ma'lumotiga ko`ra, «Dahshat»(A.Qahhor) hikoyasining yozilishiga xalq o`rtasida ancha keng tarqalgan bir rivoyat turki bo`lgan» deyilgan. Rivoyatda kelishicha, bir yigit «o`zining dovyurakligini isbot qilish uchun kechasi go`ristonga borib, tobutga pichoq sanchib kelmoqchi bo`ladi. Biroq u o`rnidan turib qaytayotganda arvoq uning etagidan tortqilab, ketishiga yo`l qo`ymaydi. Yigit qo`rqib ketib, jon taslim qiladi». Shu rivoyat bilan «Dahshat» qiyoslab ko`rilsa, ijodiy tasavvurning nechog`li muhimligi yaqqol ko`riladi. Zero, rivoyat A.Qahhorga o`zini o`rtagan dardlarni ifodalash uchun oddiygina qolip, «sxema» bo`lib xizmat qildi, xolos; hikoyadagi [tasvirlangan hayotiy holatlar](#), Unsin, Nodirmohbegim singari betakror obrazlar esa san'atkorning tasavvur qudrati bilan dunyoga keldi.

O`qituvchining asosiy vazifasi o`quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish didaktik, psixologik va metodik tamoyillarga tayanishni taqozo etadi. Chunki, o`quvchining badiiyatni his qilish holati uning ruhiyati bilan bog`lansa, badiiy asarni o`qib o`rganish jarayonida undan hayotiy xulosalar chiqarish, ma`naviy saboq olishga, ong va hissiyotining ta`lim maqsadiga ko`ra rivojlanishi didaktika bilan bog`lanadi; o`quvchining adabiy tahlil talablarini o`rganishi, adabiy asarning qurilishi va janriga oid bilimlarni o`zlashtirib, badiiy ijod qonuniyatlari talablariga moc tarzda bu bilimlarga tayanib amaliy ish yuritishi, ijodiy fikrlashi – metodika bilan bog`lanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti. Toshkent, O`qituvchi 2011.
2. Safarov O., Barakayev R., Jamilova B. Bolalar adabiyoti. –Buxoro.: Durdon,2019.- 420 b

Telegram saytlari va axborot manbalari.

1. www.pedagog.uz
2. www.Ziyonet.Uz